

6. Kanisares, R. (2005). Kubinskaja santerija. Zhyzn i duchovnye praktiky afroamericantsev [Santeria Cubana]. M. : Fair-Press (uus).
7. Kindratiuk, B. (2012). Dzvonnarska kultura Ukrainy: monografija [The Art of Bell-Ringing in Ukraine] nauk. red. Ju. Jasinovskij. Ivano-Frankivsk : Vyd-vo Prykarp. nats. un-tu im. V. Stefanyka (ukr).
8. Lytvyn-Kindratiuk, S. D. (2015). Sotsialno-psychologichna rytmika povedinky v konteksti istorychnysh transformacij religijnosti [Social and psychological rhythmic of ritual behaviour in the context of historical transformation of religiosity]. *Psychologija osobystosti* [Psychology of personality], 1, 89-98 (ukr).
9. Padovani, M. (2015). Veronskaja sistema kolokolnogo zvona [The bell-ringing system in Verona] [Elektronnyj resurs] / Rezhym dostupu: <http://admin.rostmuseum.ru/Upload/b216a272-d2a3-4b7b-8349-1db467ce1e7f.pdf> (data zvernennja 15. 01. 2017) (rus).
10. Ternier, V. (1983). Simvol I ritual: monografija [Symbol and ritual] / sost. i avt. pred. V.A. Bejlis, otv. Red. E.M. Meletinskij; Akademija nauk (AN) SSSR. M. : Glav. red. vostochn. lit-ry iz-va «Nauka», 1983. 277 s.
11. Freud, Z. (2010). Totem i tabu [Totem and taboo] / per. s nem M.V. Vulfa. SPb. : Izdatelskaja Gruppya «Azbukaklassika» (rus).
12. Shaj, M. (2011). Muzychno-instrumentalna kultura ukrajintiv (folklorna tradytsija) [Musical-instrumental culture of Ukrainians (folklore tradition)]. Drohobych : Kolo (ukr).
13. Cherkaskij, L. M. (2003). Ukrajinski narodni muzychni instrumenty [Ukrainian folk music traditions]. K. : Teshnika (ukr).

Svitlana Lytvyn-Kindratiuk

HISTORICAL TRANSFORMATIONS OF THE RITUAL BEHAVIOR OF AN INDIVIDUAL AND THE MUSICAL-ACOUSTIC ENVIRONMENT: TRANSDISCIPLINARY RHYTHMANALYSIS

The article analyzes the features of the connection between historical figurations of the ritual and everyday behavior of an individual and the musical-acoustic environment of a social community on the basis of transdisciplinary rhythm analysis. The rhythms of social designing of regular practices in the areas of settlements of different proportions are considered as indicator of their coherence. They relate to the rituals and ritual and everyday behavior of the individual, accompanied by the music of various instruments. Are reviewed the existed classifications of musical instruments in modern instrumental study, in particular, based on the analysis of the systematics of E.Hornbostel - K. Sachs. Based on reinterpretation of the results of ritualistic studies within the four main directions, a number of relational markers of morphogenesis of the ritual are identified (namely recurrence, periodicity, recursiveness, perturbativity). They attest to the main types of rhythms of psychological and historical figurations of the ritual behavior of an individual within the limits of traditional, modern and postmodern everyday life of city and village, in particular, in the aspect of the practice of music and the features of perception of musical environment. It is shown that these or other musical practices are associated with certain typical rhythms of the ritual behavior within the limits of a historical type of everyday life.

Keywords: musical instruments, ritual behavior, ritual and everyday behavior of an individual, rhythm analysis, musical-acoustic environment.

УДК 159.923.3

doi: 10.15330/ps.8.1.51-59

Зоряна Адамська

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
zoryanada@ukr.net

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА РОЗВИТКУ ФАСИЛІТАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Статтю присвячено проблемі теоретичного осмислення методологічних засад розвитку фасилітативних здібностей майбутнього психолога в умовах вищої професійної освіти. Проаналізовано два основних напрямки, в контексті яких ведеться діяльність сучасного психолога: об'єктний, в якому основна увага приділяється використанню сильно формалізованих методів психологічної діагностики, психологічної корекції з метою максимальної адаптації людини до умов суспільства відповідно до визнаних нормативів вікового розвитку; і суб'єктний, результатом впливу в якому виступають негарантовані і непрогнозовані, однак свідомо продуковані зміни. Процесом, який стимулює прогресивні зміни, визначено фасилітацію, і, відповідно, основним завданням психолога – фасилітативний супровід особистості з метою створення необхідних психологічних умов для її повноцінного саморозвитку. Обґрунтовано актуальність

створення в середовищі вищої професійної освіти сприятливих умов для розвитку фасилітативних здібностей майбутніх психологів. У пошуку освітніх орієнтирів особливу увагу звернуто на культурологічну парадигму, основною функцією якої є гуманітарна, а основним завданням – становлення особистості студента. Роль викладача в контексті культурологічної освітньої парадигми повинна бути супроводжувальною – такою, що забезпечує розширення освітніх сфер кожного студента. Завдання викладача – допомогти кожному студенту в побудові індивідуальної траєкторії освіти, яка співвідноситься із загально визнаними досягненнями людства і спрямована на їх примноження. В результаті усвідомлення соціально-культурних смислів освіти розвивається гуманітарна культура майбутнього психолога, провідними властивостями якої є рефлексивність, конгруентність, позитивне самоставлення, емпатійність, альтруїстичність, креативність, потреба в самореалізації і саморозвитку.

Ключові слова: фасилітація, фасилітативні здібності майбутнього психолога, суб'єктна парадигма, культурологічна парадигма, гуманітарна культура майбутнього психолога.

Вступ. Стрімкий, бурхливий, часто неоднорідний і непередбачуваний розвиток сучасного суспільства спричинює виникнення все нових і дедалі складніших особистісних проблем. Особистість як результат конструювання з боку оточення та самоконструювання, що відбувається під впливом соціокультурних умов, живе і змінюється у власному життєвому світі. Структура особистості, на думку Т. М. Титаренко, опосередковується «багатоповерховою» структурою її життєвого світу. Динамічний, мозаїчний, колажний життєвий шлях особистості, який визначається низкою подій, ризомні зв'язки між якими можна трактувати щораз по-іншому, неможливо сприймати як єдино можливу траєкторію [14]. Це своєю чергою актуалізує обґрунтування та розробку нових методів психологічної допомоги особистості і водночас підвищує вимоги до особистісного та професійного саморозвитку психолога. Саме тому **метою** нашої статті стало теоретичне обґрунтування методологічних засад розвитку фасилітативних здібностей майбутнього психолога в контексті вищої професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. Проблеми професійного становлення психолога знайшли своє висвітлення в численних дослідженнях вітчизняних науковців, зокрема: готовність до професії психолога-практика (О. Ф. Бондаренко, Т. О. Афанасьєва, Н. П. Берегова, І. Б. Волеваха, Г. Ф. Гончаровська, В. М. Мазур, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, О. М. Усатенко, Я. В. Чапакта ін.), психолого-педагогічні умови та чинники особистісно-професійного становлення майбутнього психолога (Т. І. Білуха, Ж. П. Вірна, Л. Л. Жердецька, Б. Б. Іваненко, Н. Л. Коломінський, П. В. Лушин, К. О. Міхно, О. Л. Пахомова, О. П. Пісоцький, Н. Є. Скулиш, Н. М. Фалько, Н. В. Чепелева), розвиток професійно значущих якостей (І. П. Андрійчук, О. Ф. Бондаренко, І. А. Гуляс, Л. В. Долинська, Ю. Г. Долінська, З. С. Карпенко, Л. М. Кобильнік, С. А. Медведєва, В. М. Мицько, В. Г. Панок, К. В. Пилипенко, Г. К. Радчук, Т. М. Розова, Д. Д. Романовська, М. В. Савчин, А. В. Фурман, Н. В. Чепелева, Н. Ф. Шевченко та ін.). Але якого саме психолога потребує сучасне українське суспільство з його неоднозначними проблемами? На жаль, ні вітчизняні, ні зарубіжні дослідники не досягли згоди у цьому питанні.

Шукаючи відповідь на це запитання, можна прослідкувати дві протилежні точки зору на специфіку роботи психолога. Зокрема, в контексті позитивістського (об'єктного) підходу основна увага приділяється використанню сильно формалізованих методів психологічної діагностики, орієнтованих не на індивідуальні варіанти розвитку, а на статистичні нормативи; методів психологічної корекції поведінки, інтелектуальних і особистісних якостей суб'єкта з метою його максимальної адаптації до умов суспільства, відповідно до визнаних нормативів вікового розвитку. Такий вид практики психолога передбачає формування за заданим взірцем, з орієнтацією на задалегідь спроектований ідеальний результат і часто визначається як «маніпулятивна психотехніка». Поза її увагою залишаються феномени «людського в людині», пов'язані зі свідомістю, вчинком [9].

Поряд з процесами, які опираються на конкретний цільовий ідеальний образ майбутнього результату, є й інші процеси нецілеспрямованого стимулювання розвитку людини. Одним із таких процесів є фасилітація, яка стимулює прогресивні зміни, але не

може породити заданий, запрограмований результат. Вона залучає внутрішні ресурси, звільняючи розвиток від жорстких рамок [12]. Все більшої актуальності сьогодні набуває інший, не менш успішний вид психологічної практики, позбавлений чіткого орієнтиру. Результатом його впливу виступають негарантовані і непрогнозовані, однак свідомо продюковані зміни [5]. Саме гуманістичний (суб'єктний) підхід (Г. С. Абрамова, О. Ф. Бондаренко, Г. О. Берулава, С. Л. Братченко, З. С. Карпенко, Д. О. Леонтьєв, О. Г. Лідерс, В. Г. Панок, Г. К. Радчук, В. О. Татенко та ін.) основним завданням психолога вбачає фасилітативний супровід розвитку особистості з метою створення необхідних психологічних умов для її найбільш ефективного і гармонійного саморозвитку.

Зокрема, як зазначає Г. О. Берулава, за таких умов кожна людина сама для себе стає психологом, творцем власної долі, оскільки можливості самопізнання і саморегуляції діяльності, які у підсумку запускають механізми самонавчання і самовиховання, набагато ефективніші, ніж вузько спрямовані, прагматичні впливи психолога. Основне завдання психолога – навчити людину вміння жити, а отже, його об'єктом є не та чи інша спеціалізована діяльність, а сама життєдіяльність загалом: процес розгортання і здійснення усіх потенцій людини. Вирішення поставлених завдань забезпечується використанням слабо формалізованих методів дослідження, орієнтованих на вивчення індивідуальних особливостей особистості в її онтогенезі з метою пошуку шляхів її ефективного розвитку, до яких належать психологічна просвіта, спостереження, бесіда, інтерв'ю семінар, консультації, круглі столи, диспути тощо. При цьому психологічна діагностика, психологічне консультування, тренінг виступають допоміжними методами[3].

Особливе місце у запропонованому Г. О. Берулавою комплексі гуманістичних якостей, необхідних для ефективно професійної діяльності практичного психолога, поряд з позитивними моральними засадами, високим рівнем теоретичного і соціального мислення, емпатією, рефлексією, оптимістичною життєвою позицією, вірою в гуманістичний потенціал людини, посідає здатність до фасилітації [3].

У цьому контексті пріоритетним завданням професійної підготовки майбутнього психолога постає створення сприятливих умов для розвитку його фасилітативних здібностей.

Проблема фасилітації знайшла своє відображення як у зарубіжних (А. Адлер, Д. Б'юдженталь, С. Л. Братченко, Д. Корі, Р. Кочюнас, А. Маслоу, Р. Мей, О. Б. Орлов, К. Роджерс, Н. Роджерс, Д. Фрейберг, В. Франкл, Е. Фромм та ін.), так і у вітчизняних дослідженнях (А. М. Гельбак, Е. У. Гуцало, М. Й. Казанжи, О. О. Кондрашихіної, В. П. Лушина, С. О. Оліфіри та ін.).

Зокрема, К. Роджерс розглядає фасилітацію і як дію, і як філософію – основоположний момент у створенні повноцінної функціонуючої особистості. Така особистість вирізняється *відкритістю власному досвіду* (їй доступне усвідомлення власних переживань, почуттів, відсутні захисти і бар'єри), *екзистенціальне переживання* (життєве налаштування на позицію учасника і спостерігача плінного процесу досвіду, а не його контролера), *довіра до власного Я* (робить те, що вважає правильним саме в даний момент). Вона відчуває впевненість у тому, що її дії в тій чи іншій ситуації будуть відповідними, зрозумілими і обґрунтованими, але не може передбачити заздалегідь, як саме вона поведеться [12].

Психолог якраз і повинен зуміти вступити в інтенсивні суб'єктні особисті взаємини з клієнтом, тобто ставитися до нього не як учений до об'єкта дослідження, не як лікар, від якого очікують діагнозу і лікування, але як людина до людини. Це означає, що психолог повинен відчути клієнта як людину, яка наділена безумовною самоцінністю, тобто як індивіда, цінного незалежно від його стану, поведінки і переживань; розуміти клієнта так, що ніякі внутрішні бар'єри не заважають йому відчувати цю людину в кожний момент їхнього контакту, а може передати клієнту дещо зі свого емпатійного розуміння; відчути комфорт від такого повного контакту, навіть не знаючи на когнітивному рівні, до чого він

приведе; одержати задоволення від створення такого клімату, який дає клієнту свободу ставати самим собою. А для клієнта така оптимальна терапія являє собою постійно зростаюче дослідження власних переживань – дивних, невідомих і часом небезпечних; це дослідження виявляється можливим тільки тому, що клієнт постійно усвідомлює, що його приймають безумовно [12].

Тобто будучи фасилітатором, психолог створює взаємини, в яких індивіди мають можливість досліджувати себе, ставати самими собою і вчитися функціонувати на засадах свободи, але він не може передбачити точний зміст кожного наступного висловлювання, кожної наступної фрази терапії чи поведінкового рішення, яке буде знайдене клієнтом для даної проблеми. «Загальний напрямок розвитку клієнта заслуговує довіри, і ми можемо покласти на те, що він буде прийнятним; але його специфічний і точний зміст непередбачуваний» [12, с. 457].

Так само П. В. Лушин звертає увагу на те, що особистісні зміни внаслідок своєї непередбачуваності можливі лише в умовах екологічної фасилітації (екофасилітації), яка зумовлена парадоксальним контролем над процесом самореконструкції і самоорганізації відкритої динамічної системи особистості. Основними принципами особистісних змін у формі екологічної фасилітації дослідник визначає:

– *принцип абсолютного позитивного ставлення*, який передбачає право на висловлення власної позиції, можливість спільного обговорення в «рамках колективного суб'єкта», на протизвагу традиційному принципу умовно позитивного ставлення, згідно з яким дії клієнта кваліфікуються як успішні тільки за умови їх відповідності очікуванням чи стандартам;

– *принцип переходу – «порядок через хаос»*, який своїми ознаками незворотності й нелінійності відрізняється від традиційного принципу поступових змін;

– *принцип невизначеності*, за яким ні швидкість, ні стиль, ні результати групового процесу не можуть бути заздалегідь передбачені, на відміну від принципу повної детермінації психотерапевтичного процесу;

– *принцип колективного суб'єкта* як спільної групової ідентичності, взаємного залучення і розподілення відповідальності проти принципу індивідуальної відповідальності суб'єкта (психолога або клієнта), який претендує на повний контроль за тим, що відбувається [7].

Таким чином, екологічна фасилітація є процесом «управління і водночас конструкції/реконструкції керованої системи. При цьому даний процес є ймовірнісним, нелінійним і незворотним, що відповідає природі особистісних змін» [7, с. 264]. Відповідно, психолог-фасилітатор, будучи членом системи, якою він управляє, може тільки претендувати на те, що спроможний краще за інших забезпечити інтеграцію всіх компонентів самоорганізації: «запропонувати відповідний значущий контекст, на «екран» якого можна спроектувати і згодом сконструювати цілі розвитку, висунути гіпотези щодо їх досягнення, підібрати адекватні способи і засоби тощо» [7, с. 261]. Як бачимо, дослідник знову ж таки звертає увагу на те, що фасилітація є ймовірнісним процесом, результату якого неможливо досягнути гарантовано і який радше можна назвати лише таким, що сприяє досягненню бажаної події.

Для того, щоб бути фасилітатором розвитку інших, психолог має стати, передусім, фасилітатором свого власного саморозвитку: зрозуміти і прийняти самого себе; усвідомити власні цілі і прагнення; розвивати особистісну відповідальність, впевненість у собі, почуття власної гідності, творчість; вчитися відкрито висловлювати власні почуття й переживання, з одночасною готовністю приймати та розуміти почуття іншої людини – вірити у її здібності і довіряти можливостям її саморозвитку. Як зазначає К. Роджерс, стосунки, які фасилітують особистісне зростання і внутрішню свободу, відзначаються щонайменше трьома важливими якостями: *конгруентністю* – істинністю, щирістю, здатністю слухати свій внутрішній світ і готовністю при цьому прийняти його таким, яким він є, не ховаючись за штучним «фасадом»; *безумовним позитивним ставленням* – щирим,

беззастережним і безоцінним прийняттям клієнта; *емпатійним розумінням* – сприйманням почуттів і особистісних сенсів, властивих у кожен момент клієнтові, розумінням їх. Саме у концепції К. Роджерса емоційне співпереживання відіграє роль визначальної умови особистісного зростання, емпатія створює умови для розкриття і розвитку людини, робить її відкритою до змін і є формою прояву поваги і визнання [11].

О. Б. Орлов уточнює комплекс цих важливих для психолога-фасилітатора якостей, включаючи в нього емологію, емпатію і емфілію. Зокрема, емпатія означає «відповідність переживанням іншої людини як емоційної істоти», під емологією дослідник розуміє здатність «відповідати логіці іншої людини як раціональної істоти». Замість запропонованої К. Роджерсом конгруентності пропонується «емфілія», під якою розуміється «відповідність найглибшому центру, «серцю» іншої людини як живої істоти». «Важлива саме така послідовність: емологія→емпатія→емфілія, оскільки спочатку психотерапевт присутній з клієнтом, який виявляє свої переживання, і тільки після цього – з клієнтом як його внутрішнім, істинним Я» [8, с. 19].

На важливість спільного розвитку психолога з клієнтом вказує також і О. Г. Лідерс, позначаючи цей процес терміном «співпереживання», яке має місце не під час сеансів консультування, а саме між ними. Більш точно провідна діяльність психолога визначається терміном «спів-проживання» – тобто мати спільний досвід, спів-розвиток, спів-особистісний розвиток, прояв спів-культурної продуктивності. «Провідна діяльність практичного психолога стосовно клієнта є їхній спів-розвиток, спів-особистісне зростання. Розв'язання проблеми клієнта є не тільки його – клієнта – крок в особистісному зростанні, це крок в особистісному зростанні і психолога також...» [6, с. 104].

Фасилітативними за своєю суттю можна впевнено вважати окремі критерії кваліфікованого психолога, запропоновані Г. С. Абрамовою, це – віра в потенційну здатність клієнта до культурної продуктивності, до особистісного зростання і сприяння знаходженню власного вирішення проблеми, підтримка, допомога у виробленні «власного маршруту»; різноманітні адекватні вербальні і невербальні реакції і повна відсутність оцінних суджень; висока культурна продуктивність через рефлексію щодо змісту професійної взаємодії з клієнтом; усвідомлення сфери своєї професійної компетентності – розуміння і прийняття власних обмежень; взаємодія з клієнтом – зміна в процесі спілкування не тільки почуттів і станів клієнта, але й власних; повага до клієнта [1].

Як бачимо, більшість дослідників фасилітативними здібностями психолога визначає здатність бути собою (істинність, щирість, конгруентність); здатність до самоповаги та саморозуміння, поваги та розуміння інших; здатність допомогти та підтримати, схвалити, прийняти; довіра, емпатійне розуміння; здатність створювати умови для розвитку особистості; здатність створювати особливий мікроклімат групи. Такі серйозні вимоги як до професійних, так і до особистісних якостей сучасного психолога актуалізують необхідність переорієнтації його професійної освіти з традиційної парадигми, яка має чисто інструментальний, технологічний характер, на особливу організацію освітнього простору, в центрі якого – суб'єктивна реальність особистості самого студента. У цьому контексті особливо актуальними виявляються основні положення обґрунтованої Г. К. Радчук психологічної концепції культурно-феноменологічного конструювання аксіогенезу особистості у процесі вищої професійної освіти [10].

Зокрема, дослідниця аналізує чотири основні парадигми сучасної вищої освіти: *когнітивно-інформаційну*, спрямовану на опанування системою знань, умінь та навичок; *компетентнісну*, націлену на посилення практичної орієнтації фахівця умілого та мобільного, який володіє не набором фактів, а способами та технологіями їх отримання; *особистісно-орієнтовану*, в контексті якої особистість розглядається як складна самоорганізована система з власною унікальною, неповторною і самоцінною траєкторією розвитку і *культурологічну парадигму* з її ціннісним поглядом на якість освіти. На особливу увагу заслуговує саме культурологічна парадигма, основною функцією якої є гуманітарна, «яка полягає у збереженні і відновленні екології людини, її тілесного і

духовного здоров'я, сенсу життя, особистої свободи, моралі» і при цьому не заперечує необхідність у позитивних знаннях та вміннях, а основним завданням вбачає становлення особистості студента [10].

Основним завданням сучасної освіти є допомога людині у діалозі з іншими культурами, іншими людьми почути їх, осмислити і відчувати цінності, прислухатися до власного внутрішнього голосу, усвідомити себе, сенс свого існування та визначити своє місце в культурі й у житті загалом. Тому основною стратегією її розвитку повинна стати не боротьба, а гармонізація парадигм через визнання їх рівноправного, партнерського співіснування, усвідомлення сильних і слабких сторін, оптимальне взаємодоповнення та визначення пріоритетів. Тільки така освіта, переконана Г. К. Радчук, спроможна «відтворювати цілісного суб'єкта культури і діяльності – людину в її екзистенційній та онтологічній повноті» [10, с. 84].

Перефразовуючи О. Б. Старовойтенко, можна стверджувати, що саме в якості «суб'єкта культури» майбутній психолог зможе зайняти ціннісну позицію відносно найрізноманітніших явищ як у власному житті, так і в житті інших, і таким чином надати їм культурного смислу і значення. «Особистість і культура утворюють єдину систему, де відтворюються, оновлюються, передаються загальнозначущі норми віри в Бога – поклоніння красі – любові до ближнього – розвитку...» [13, с. 188]

Загалом, як зазначає О. Г. Асмолов, культурологічна парадигма в освіті базується на ідеях культурно-історичної психології, загально-психологічної теорії діяльності й історико-еволюційного підходу. Слідуючи за дослідником, основними ціннісними орієнтирами вищої освіти психологів можна визначити такі: від діагностики відбору – до діагностики розвитку, від адаптивно-дисциплінарної моделі засвоєння сукупності знань і навичок – до народження образу світу у спільній діяльності з викладачем і однокласниками; від інформаційної когнітивної педагогіки – до смислової ціннісної педагогіки; від технології навчання за формулою «запитання без відповідей» – до життєвих задач і пізнавальної мотивації студента; від «завченої безпорадності» студента – до надситуативної активності і постановки надзадач; від уроку як авторитарного монологу – до уроку як співпраці і співтворчості; від мови адміністративних «приписів» – до мови «домовленостей» і «рекомендацій» і, зрештою, від культури корисності – до культури гідності [2, с. 472].

В. І. Слободчиков та Є. І. Ісаєв у своєму теоретичному обґрунтуванні розвивальної освіти в контексті культурологічної парадигми протиставляють такі категорії, як «освітня діяльність» і «педагогічна діяльність», які в першу чергу відрізняються своїм призначенням. Зокрема, смисл педагогіки пов'язаний з масовою соціалізацією підростаючого покоління і теоретичним обґрунтуванням процесу дорослішання людини, адже вона має справу тільки з початковим періодом життя людини (від народження до 15-17 років). Своєю чергою освіта не пов'язана з окремим періодом життя людини, вона є «атрибутом буття людини», способом входження її в самостійне життя і здійснення свого життя, і за своєю суттю не може бути завершеною. Смисл освіти корелює з полюсом індивідуальності: «навчали і виховували всіх, а освіту одержувала завжди конкретна людина» [4, с. 27]. Таким чином, освіту дослідники називають культурою індивіда.

Предметом освіти є цілі розвитку, на відміну від педагогічної діяльності, предметом якої є умови і засоби досягнення цих цілей. Освіта – це певна форма суспільної практики, яка включає систему діяльностей, структур організації та механізмів управління; це особлива соціальна інфраструктура, яка проникає в усі інші соціальні сфери; це всезагальний спосіб становлення і розвитку духовно-практичної і культуровідповідної особистості. Своєю чергою, педагогічна діяльність – це лише одна із систем діяльностей в освіті. Суб'єктом освітньої діяльності дослідник називає учбово-професійну спів-буттєву спільність, тоді як суб'єктом педагогічної діяльності – професійну спільноту [4].

Основним джерелом ресурсів освітнього процесу В. І. Слободчиков та Є. І. Ісаєв визначають активність самих студентів. Психологія освіти розробляє проблеми

становлення суб'єктності, особистісної позиції, індивідуальних траєкторій самоосвіти і саморозвитку людини, зміщує акценти з педагогічних технологій, орієнтованих на передачу готового і загального для всіх соціокультурного досвіду, формування необхідних якостей особистості, на визначення психологічних умов, механізмів, особливостей становлення самобутності студента як суб'єкта освітнього процесу [4].

У цьому контексті сутнісним завданням професійної освіти психолога постає допомога молодій людині в налагодженні діалогу з іншими культурами, іншими людьми, аби почути їх, осмислити і відчувати їхні цінності, прислухатися до власного внутрішнього голосу, усвідомити себе і сенс свого існування та визначити своє місце в культурі, а, отже, і в житті. Оскільки викладач проживає ці умови у стосунках зі студентом, він стає його супутником – фасилітатором, а отже, його роль повинна бути супроводжувальною, такою, що забезпечує розширення освітніх сфер кожного студента щодо створення, оформлення й розвитку особистих освітніх продуктів, а також подальшого зіставлення цих продуктів з культурними аналогами тощо. Завдання викладача – допомогти кожному студенту в побудові індивідуальної траєкторії освіти, яка співвідноситься із загальноприйнятими досягненнями людства і спрямована на їхнє примноження.

Надзвичайно важливим для професійного становлення психолога є усвідомлення соціально-культурних смислів освіти, в результаті якого розвивається гуманітарна культура людини, яка акцентує увагу на ціннісному компоненті особистості, на витоках її світосприймання. Провідними властивостями майбутнього психолога з розвинутою гуманітарною культурою можна впевнено назвати рефлексивність, конгруентність, позитивне самоствавлення, емпатійність, альтруїстичність, креативність, потребу в самореалізації та саморозвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, як свідчить здійснений нами теоретико-методологічний аналіз, на сучасному етапі розвитку суспільства пріоритетним завданням професійної освіти психолога є створення сприятливих умов для розвитку його фасилітативних здібностей.

Більшість дослідників фасилітативними здібностями психолога вважає здатність бути собою (істинність, щирість, конгруентність); самоповагу та саморозуміння, повагу та розуміння інших; готовність до допомоги та підтримки, схвалення та прийняття; довіру, емпатійне розуміння; здатність створювати умови для розвитку особистості, здатність творити особливий мікроклімат групи.

Методологічною основою для побудови нової концепції професійного становлення майбутнього психолога, здатного до здійснення фасилітативних впливів, впевнено можна вважати культурологічну парадигму з її ціннісним поглядом на якість освіти, основною функцією якої є гуманітарна, а основним завданням – становлення особистості. У цьому контексті сутнісним завданням професійної освіти психолога постає допомога молодій людині налагодити діалог з іншими культурами, іншими людьми, з тим щоб почути їх, осмислити і відчувати їхні цінності, прислухатися до власної інтуїції, усвідомити себе і сенс свого існування та визначити своє місце в культурі та в житті.

У результаті усвідомлення соціально-культурних смислів освіти розвивається гуманітарна культура людини, яка акцентує увагу на ціннісному компоненті особистості, на витоках її світосприймання. Провідними властивостями майбутнього психолога з розвинутою гуманітарною культурою є рефлексивність, конгруентність, позитивне самоствавлення, емпатійність, альтруїстичність, креативність, потреба в самореалізації та саморозвитку.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні психолого-педагогічних умов розвитку фасилітативної діяльності студентів-психологів.

1. *Абрамова Г. С.* Введение в практическую психологию / Г. С. Абрамова. – М. : Международная педагогическая академия, 1994. – 237 с.

2. *Асмолов А. Г.* По ту сторону сознания: методологические проблемы неклассической психологии / А. Г. Асмолов. – М. : Смысл, 2002. – 480 с.

3. Берулава Г. А. Методологические основы деятельности практического психолога: Учеб. пос. / Г. А. Берулава. – М. : Высшая школа, 2003. – 64 с.
4. Исаев Е. И. Психология образования человека: Становление субъектности в образовательных процессах / Е. И. Исаев, В. И. Слободчиков. – М. : Издательство ПСТГУ, 2013. – 432 с.
5. Леонтьев Д. А. Опыт методологического осмысления практик работы с личностью: фасилитация, ноотехника, жизнетворчество / Д. А. Леонтьев // Консультативная психология и психотерапия. – 2012. – № 4. – С.164–185.
6. Лидерс А. Г. Особенности позиции практического психолога по отношению к клиенту / А. Г. Лидерс // Журнал практического психолога. – 1998. – № 9. – С. 96–112.
7. Лушин П. В. Личностные изменения как процесс: теория и практика / П. В. Лушин. – Одесса : Аспект, 2005. – 334 с.
8. Орлов А. Б. Фасилитативные личностные установки: ребрендинг / А. Б. Орлов // Ежегодник по консультативной психологии, коучингу и консалтингу. – Вып. 3. М. : Институт консультативной психологии и консалтинга (ФПК-Институт), 2016. – С.18–20
9. Пузырей А. А. Психология. Психотехника. Психагогика / А. А. Пузырей. – М. : Смысл, 2005. – 488 с.
10. Радчук Г. К. Аксиопсихологія вищої школи: монографія / Г. К. Радчук. – [2-ге вид., розш. і доп.]. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – 380 с.
11. Роджерс К. Вчитися бути вільним / К. Роджерс // Гуманістична психологія: Антологія: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів: у 3-х т. [упоряд. Роман Трач (США) і Георгій Балл (Україна)]. – К. : Університетське видавництво «Пулсари», 2001. – С.38-61
12. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Д. Фрейберг. – М. : Смысл, 2002. – 527 с.
13. Старовойтенко Е. Б. Культурная психология личности : научное издание / Е. Б. Старовойтенко. – Москва : Академический проект : Гаудеамус, 2007. – 310 с.
14. Титаренко Т. М. Нариси до соціально-психологічної теорії особистісного життєконструювання [Електронний ресурс] / Т.М. Титаренко // Психологічні науки: проблеми і здобутки. – 2014. – Вип. 5. – С. 172–186. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2014_5_14

REFERENCES

1. Abramov, G. S. (1994). Vvedenie v prakticheskuyu psihologiju [Introduction to practical psychology]. M. : Mezhdunarodnaja pedagogicheskaja akademija (rus).
2. Asmolov, A. G. (2002). Po tu storonu soznaniya: metodologicheskie problemy neklassicheskoy psihologii [On the other side of consciousness: the methodological problems of nonclassical psychology. M. : Smysl (rus).
3. Berulava, G. A. (2003). Metodologicheskie osnovy dejatel'nosti prakticheskogo psihologa [Methodological fundamentals of the practical psychologist]: Ucheb.pos./ M. : Vysshaja shkola (rus).
4. Isaev, E. I., Slobodchikov, V. I. (2013). Psihologija obrazovaniya cheloveka: Stanovlenie subektnosti v obrazovatel'nyh processah [Psychology of human education: The formation of subjectivity in educational processes]. M. : Izdatel'stvo PSTGU (rus).
5. Leont'ev, D. A. (2012). Opyt metodologicheskogo osmysleniya praktik raboty s lichnost'ju: fasilitacija, nootehnika, zhiznetvorchestvo [Experience of methodological interpretation of the practices of working with the person: facilitation, nootech, life creation]. *Konsul'tativnaja psihologija i psihoterapija* [Consultative psychology and psychotherapy], 4, 164–185 (rus).
6. Lidets, A. G. (1998). Osobennosti pozicii prakticheskogo psihologa po otnosheniju k klientu [Features of position of practical psychologist in relation to a client]. *Zhurnal prakticheskogo psihologa* [Journal of Practical Psychology], 9, 96-112 (rus).
7. Lushin, P. V. (2005). Lichnostnye izmeneniya kak process: teorija i praktika [Personal changes as a process: theory and practice]. Odessa: Aspekt (rus).
8. Orlov, A. B. (2016). Fasilitativnye lichnostnye ustanovki: rebrending [Facilitative personal attitudes: rebranding]. *Ezhegodnik po konsul'tativnoj psihologii, kouchingu i konsaltingu* [Yearbook of consultative psychology, coaching and consulting], 3, M.: Institut konsul'tativnoj psihologii i konsaltinga (FPK-Institut), 18-20 (rus).
9. Puzyrej, A. A. (2005). Psihologija. Psihotehnika. Psihagogika [Psychology. Psychotechnics. Psychagogy]. M. : Smysl (rus).
10. Radchuk, G. K. (2014). Aksiopsihologija vishhoї shkoli: monografija [Axiopsychology of the higher school]: a monograph. Ternopil': TNPU im. V.Gnatjuka (ukr).
11. Rodzhers, K. (2001). Vchitsija buti vil'nim [Learn to be free]. *Gumanistichna psihologija: Antologija: Navch. posib. dlja stud. vishh. navch. zakladiv* [Humanistic Psychology: Anthology: Teaching. manual for studio higher tutor establishments]. K.: Universitets'ke vidavnictvo «Pul'sari», 38-61 (ukr).
12. Rodzhers, K. (2002). Svoboda uchit'sja [Freedom to learn]. M. : Smysl (rus).
13. Starovojtenko, E. B. (2007). Kul'turnaja psihologija lichnosti : nauchnoe izdanie [Cultural psychology of personality]. M. : Akademicheskij proekt : Gaudeamus (rus).
14. Tytarenko, T. M. Narisy do social'no-psihologichnoji teoriji osobistisnogo zhittekonstruivannja [Essays on the socio-psychological theory of personal life design]. *Psihologichni nauki*:

problemi i zdobutki [Psychological Sciences: Problems and Achievements], 5, 172-186. – Rezhim dostupu: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2014_5_14_\(ukr\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2014_5_14_(ukr)).

Zoryana Adamska

CULTUROLOGICAL PARADIGM AS METHODOLOGICAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF THE FUTURE PSYCHOLOGIST'S FACILITATIVE ABILITIES

The article is devoted to the theoretical comprehension problem of the methodological foundations of future psychologist's facilitative abilities development in higher professional education. Two main directions in the context of which the activity of the modern psychologist are carried out: object-oriented in which the main attention is paid to the use of highly formalized methods of psychological diagnostics, psychological correction for the purpose of maximum person's adaptation to the society's conditions, according to the accepted standards of age development; and subjective in which there are not guaranteed and unpredictable but consciously produced changes as the result of influence. Facilitation is defined as a process that stimulates progressive changes and according to this, the main psychologist's task is facilitative support of personality in order to create the necessary psychological conditions for his or her self-development. The actuality of organization profitable conditions for the development of future psychologists' facilitative abilities in the environment of higher professional education is substantiated. In searching educational guides, special attention is paid to the culturological paradigm, the main function of which is humanitarian, and the main task - the formation of the student's personality. The role of the teacher in the context of the culturological educational paradigm should be accompanying, the one that provides expansion of each student's educational spheres. The teacher's task is to help each student to build an individual trajectory of education which correlates with the generally accepted achievements of mankind and is aimed at their multiplication. The humanitarian culture of a future psychologist develops as a result of socio-cultural awareness of education meanings, leading properties of which are reflexivity, congruence, positive self-drive, empathy, altruistic, creativity, the need for self-realization and self-development.

Keywords: facilitation, facilitative abilities of the future psychologist, subjective paradigm, cultural paradigm, humanitarian culture of the future psychologist.

УДК 159.922.73-053.5:37(477)(091)«19»

doi: 10.15330/ps.8.1.59-67

Олена Галян

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
halyane@ukr.net

СУБ'ЄКТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: РЕТРОСПЕКТИВА ПОГЛЯДІВ ТА ПЕРСПЕКТИВА ВТІЛЕННЯ В ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС

У статті актуалізовано потребу втілення ідеї суб'єктності особистості школяра в педагогічний процес сучасного навчального закладу. З цією метою проаналізовано основні тенденції становлення уявлення про суб'єктну сутність особистості у вітчизняній науковій традиції. Розвиток поглядів на природу суб'єктності та її детермінацію розглянуто на основі існуючих періодизацій вивчення суб'єктної проблематики. Виокремлено методологічні підходи до розкриття суб'єктних проявів особистості – діяльнісний та буттєвий. Це дало змогу диференціювати суб'єктні позиції особистості в кожному з них та визнати потребу їх поєднання у витлумаченні суб'єктності як онтологічної даності. Визначено зміст співвідношення понять «суб'єкт» і «особистість», що розширило уявлення про феномен суб'єктності. Історію становлення знання про суб'єктність презентовано у зв'язку з аналізом її вимірів, рівнів, сутнісних ознак. Зроблено висновок про динаміку суб'єктності, що розгортається в часопросторі життєтворчості особистості.

Окреслено потребу організації навчальної діяльності школярів на засадах гуманітарної освітньої парадигми, яка забезпечує формування в них особистісного світосприйняття на основі зміни підходу до процесу засвоєння знань. За таких умов суб'єктність виявлятиметься в побудові школярем власних смислів, світоглядних позицій та мотиваційно-ціннісних настанов, активізуючи його можливість бути суб'єктом діяльності, пізнання, а також власного життя.

Ключові слова: суб'єкт, особистість, суб'єктність, суб'єктні прояви, гуманітарна освітня парадигма, педагогічний процес.

Постановка проблеми. Прогресивні тенденції ХХ століття у сфері науки й техніки спричинили підвищений інтерес до можливостей людини бути суб'єктом діяльності,